

ღრღრ
ქანტუპულა
ხანტუპუცინუხანუბი

აქაქი მანოქი
ბიბიბი აბუღუღიანი
ანნულუ ჩიქიპაპა
ბიბიბი ბეხეღეღი

აკაკი შანიძე — ახალი ქართული ენათმეცნიერების ფუძემდებელი

ქართული მეცნიერების ისტორიაში აკაკი შანიძე განსაკუთრებულ მოვლენას წარმოადგენს. მიუხედავად იმისა, რომ მას პეტერბურგის უნივერსიტეტში კლასიკური თეორიულ-ლინგვისტური მომზადება არ გაუვლია (იგი უფრო როგორც ფართო პროფილის ფილოლოგოსი გადიოდა მომზადებას, ვიდრე საკუთრივ ლინგვისტი-თეორეტიკოსი), აკაკი შანიძე, მის მიერ შექმნილი ქართული გრამატიკული სისტემის წყალობით, ენათმეცნიერებაში ფაქტობრივად იმ თეორიულ-ლინგვისტური მიმდინარეობის წინამორბედი აღმოჩნდა, რომელიც შეიძლება დახასიათდეს როგორც სტრუქტურულ-ფუნქციური; მიუხედავად იმისა, რომ აკაკი შანიძეს არ მოუცია თავისი ლინგვისტური კონცეფციისა და მეთოდოლოგიის მთლიანი ფორმულირება, ენისადმი (ამ შემთხვევაში ქართული ენისადმი) მთელი თავისი მეცნიერული მიდგომითა და ენობრივი ანალიზის გამოყენებული ხერხებისა და მეთოდების მიხედვით, აკაკი შანიძის ლინგვისტური თეორია უნდა განვიხილოთ როგორც სტრუქტურულ-ფუნქციური და ენათმეცნიერების ისტორიაში იგი იმ მიმდინარეობებს შევადაროთ, რომლებიც შემდგომ *ფერდინანდ დე სოსიურის სინქრონიული თეორიისა და პრაღის*

საენათმეცნიერო სკოლის სტრუქტურალიზმის სახით ჩამოყალიბდნენ.

აღნიშნულთან დაკავშირებით საკმარისია დაგასახელოთ ენობრივ ელემენტთა დაპირისპირების, „ოპოზიციის“ ცნება, რომელსაც, როგორც ენობრივი ანალიზის საფუძველს, ასე ფართოდ იყენებს აკაკი შანიძე; სწორედ ლინგვისტური ოპოზიციის პრინციპზე

აიგება არსებითად სტრუქტურულ-ფუნქციურ მიმართულებათა ძირითადი კონცეფციები თანამედროვე ენათმეცნიერებაში.

აკაკი შანიძის მიერ შექმნილ გრამატიკულ სისტემაში წინადადების ცენტრს, მის სტრუქტურულ ღერძს წარმოადგენს ზმნა, რომლის გარშემოც თავს იყრის წინადადების ყველა დანარჩენი წევრი და მას გარკვეული შინაგანი კავშირით ერწყმის; ზმნა განსაზღვრავს წინადადების შინაგან სტრუქტურას, არსებითად, ენის მთელ გრამატიკულ წყობას. ამგვარი გაგება წინადადებისა ყალიბდება აკაკი შანიძესთან საკმაოდ ადრე, ქართული ზმნის ანალიზის პირველი ცდებისთანავე, რაც ბუნებრივად ნაკარნახები იყო თვით ქართული ზმნის სტრუქტურული ხასიათით, მისი მრავალპირიანობით, რითაც იგი განსხვავდება სხვა ცნობილ ენათა ზმნური სტრუქტურებისაგან.

ეს კონცეფცია მარტივი წინადადების სტრუქტურაში ზმნის ცენტრალური ადგილის შესახებ ევროპულ მეცნიერებაში ფორმდება გაცილებით უფრო გვიან, XX ს. 30-იან წლებში, ფრანგი მეცნიერის *ტენიერის* „*სტრუქტურული სინტაქსის*“ თეორიის სახით.

ქართულ ენათმეცნიერებაში ეს პრინციპები მწყობრ კონცეფციად საკმაოდ ადრე ჩამოყალიბდა, რაც ღღეს ამერიკისა და ევროპის ენათმეცნიერების ასეთ დიდ ინტერსს იწვევს ქართული ენისა და ქართული ენათმეცნიერების მიმართ და რაც აკაკი შანიძის ნამოღვაწარს ამ ინტერესის ცენტრში აყენებს. ქართველმა მეცნიერმა ქართული ენის გრამატიკული სტრუქტურის თანმიმდევრული ანალიზისა და შესწავლის პროცესში ემპირიული გზით ფაქტობრივად ჩამოაყალიბა იმ მეთოდოლოგიის ძირითადი პრინციპები, რომელიც უფრო გვიან თეორიულ საფუძველს უქმნის ზემოთ დასახელებულ მიმდინარეობებს ენათმეცნიერებაში. ამდენად, აკაკი შანიძემ ქართული ენის მწყობრი გრამატიკული სისტემის ჩამოყალიბებით ისეთი ენათმეცნიერული ღირებულებანი შექმნა, რომლებიც მნიშვნელოვანია არა მარტო ქართულ-ქართველური ენების შესწავლის თვალსაზრისით, არამედ თეორიულ-ენათმეცნიერული თვალსაზრისითაც

საზოგადოდ და ლინგვისტურ თეორიათა და ენათმეცნიერების ისტორიის თვალსაზრისით — განსაკუთრებით.

XX ს. საუკუნის დასაწყისში, უფრო ზუსტად — ოციან წლებში, ენათმეცნიერებაში, ისევე როგორც მეცნიერების სხვა დარგებში, იწყება ფენომენოლოგიური ანალიზის პერიოდი, როდესაც საგანთა და მოვლენათა ისტორიულ შესწავლას ცვლის მათი სისტემური ანალიზი, საგანთა და მოვლენათა გააზრება შინაგან სტრუქტურულ მიმართებათა გამოვლენისა და შესწავლის გზით. მეოცე საუკუნის მეცნიერებისათვის დამახასიათებელია ისტორიზმის, ევოლუციონისტური თვალსაზრისის ერთგვარი შესუსტება და მთელი ყურადღების გადატანა მოვლენათა და მიმართებათა შინაგან სინქრონიულ ანალიზზე.

სწორედ ეს პრინციპებია დამახასიათებელი ამ საუკუნის პირველი ნახევრის თეორიული ენათმეცნიერებისათვის; იგივე პრინციპები დაედო საფუძვლად, ძირითადად, ქართული ენის აკაკი შანიძისეულ ანალიზს.

აქ ეძლევა დასაბამი სწორედ ახალ ქართულ ენათმეცნიერებას. „ახალ ქართულ ენათმეცნიერებაში“ და „ახალ ქართულ მეცნიერებაში“ საზოგადოდ მე ვგულისხმობ ქართულ სამეცნიერო დარგებს, რომლებიც ჩამოყალიბდა ჩვენი უნივერსიტეტის დაარსების შემდეგ და რომლებსაც წინა პერიოდში ნიადაგი მოუშადა ქართული უნივერსიტეტის დამაარსებელთა, პირველ რიგში *ივანე ჯავახიშვილის*, სამეცნიერო შრომებმა. სწორედ ამ შრომებმა ჩაუყარა საფუძველი ახალ ქართულ მეცნიერებას საზოგადოდ, რომელშიც საპატიო ადგილი აკაკი შანიძის საენათმეცნიერო შემკვიდრეობას უკავია.

ამ პერიოდამდე ქართული ენა, ქართული ენის გრამატიკული სტრუქტურა არ იყო საკმაოდ შესწავლილი და შეიცავდა მრავალ ბუნდოვან და გაურკვეველ პრობლემას. ქართული ენის შესწავლა მნიშვნელოვნად ჩამორჩებოდა სხვა ცივილიზებული ერების ენათა შესწავლას. ამ ჩამორჩენის ლიკვიდაცია და ქართული ენის გრამატიკისა და ქართული ენის, როგორც ქართველი ხალხის ეროვნუ-

ლი ენის, შესწავლის მეცნიერულ ნიადაგზე დამყარება აკაკი შანიძის დიდი და უცილობელი დამსახურებაა. იქ, სადაც სტრუქტურული ქაოსი და გაურკვევლობა სუფევდა, აკაკი შანიძემ არაჩვეულებრივი სიცხადე შეიტანა და სტრუქტურული წესრიგი დაამყარა. ამით მან მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ახალი ქართული ენათმეცნიერების ფართო ასპარეზზე გამოსვლას და აკაკი შანიძე საერთაშორისო წრეებში ერთხმად აღიარეს კავკასიური ენათმეცნიერების პატრიარქად.

დღეს ქართველი ხალხის წარმოჩინება, საზოგადოდ, და საერთაშორისო ასპარეზზე — განსაკუთრებით, სწორედ ქართული მეცნიერების, ქართული კულტურის მეშვეობით უნდა ხდებოდეს, ამ ცნებათა ფართო გაგებით. ეს ერთგვარი ეროვნული თვითმყოფადობის განმტკიცება უნდა იყოს ქართველი ხალხისა მსოფლიო საზოგადოებრიობის თვალში.

ამა თუ იმ ხალხის საყოველთაო აღიარების საფუძველს მხოლოდ მის მიერ შექმნილი ობიექტური, ნამდვილი და გაუზვიადებელი მეცნიერული თუ კულტურული ღირებულებები ქმნის, რომლებიც საბოლოო ანგარიშით ამ ხალხის მუდმივ ღირებულებებად იქცევა და რომელთა მიხედვითაც ფასდება მისი წვლილი და ადგილი საკაცობრიო ცივილიზაციაში. სწორედ ამგვარი ჭეშმარიტი მეცნიერული და კულტურული ღირებულებანი უნდა გახდეს ჩვენი ხალხის თვითდამკვიდრების უპირატესი საფუძველი.

ამგვარ გარდაუვალ ღირებულებად იქცა სწორედ ჩვენი კულტურისათვის აკაკი შანიძის სამეცნიერო მემკვიდრეობა; სწორედ ამგვარ მუდმივ ღირებულებას წარმოადგენს ჩვენი ერისათვის **აკაკი შანიძე**.

ეს ჩვენი დიდი მამულიშვილი უნდა იქცეს ქართული მეცნიერების, მთელი ქართული კულტურის მარადიულ სიმბოლოდ.

გიორგი ახვლედიანი — ახალი ქართული ენათმეცნიერების კლასიკოსი*

იორგი ახვლედიანის სახელი მჭიდროდ უკავშირდება ახალი ენათმეცნიერების ჩამოყალიბებასა და დამკვიდრებას. მან აკაკი შანიძესთან ერთად საფუძველი ჩაუყარა ახალ საენათმეცნიერო აზროვნებას საქართველოში. გიორგი ახვლედიანი და აკაკი შანიძე არიან ქართული ენათმეცნიერების ფუძემდებლები და, მაშასადამე, კლასიკოსები ამ მეცნიერების თვალსაზრისით.

გიორგი ახვლედიანი ეკუთვნის ახალი ქართული მეცნიერების აღორძინებასთან დაკავშირებულ მეცნიერთა იმ მცირერიცხოვან ჯგუფს, რომელსაც დიდი ივანე ჯავახიშვილი მეთაურობდა. ახალი ქართული მეცნიერების ეს აღორძინება თან მოჰყვა ჩვენი ეროვნული უნივერსიტეტის დაარსებას, რისი ერთ-ერთი აქტიური მონაწილე გიორგი ახვლედიანიც იყო. ივანე ჯავახიშვილის სიტყვებით: **„ტფილისის უნივერსიტეტში ენათმეცნიერების დარგის შექმნა სამი პირის: პროფესორ იოსებ ყიფშიძის, პროფესორ აკაკი შანიძის და**

---

* იხ. «ენათმეცნიერების საკითხები», 2002: ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

პროფესორ გიორგი ახვლედიანის ღვაწლს შეადგენს. პირველი მათგანის, სამსუხარულოდ, უდროოდ გარდაცვალების გამო უდიდესი ტვირთი ორს უკანასკნელს დააწვა“.

ეს „უდიდესი ტვირთი“ დიდ მეცნიერებსა და საზოგადო მოღვაწეებს — გიორგი ახვლედიანსა და აკაკი შანიძეს — შარაფანდელით მოსავს და მეცნიერული აზრის განვითარების ისტორიაში ღირსეულ

ადგილს მიაკუთვნებს — როგორც ქართული სულიერი კულტურის ბრწყინვალე წარმომადგენლებს.

საოცრად ფართოა გიორგი ახვლედიანის მეცნიერული ინტერესების სფერო; ძნელია დასახელებულ იქნეს ენათმეცნიერების ისეთი დარგი, რომელშიც მას თავისი მნიშვნელოვანი წვლილი არ შეეტანოს. გიორგი ახვლედიანი არის თეორიული ენათმეცნიერების საფუძვლების ჩამყრელი საქართველოში; იგი სათავეში ჩაუდგა ზოგადი ენათმეცნიერების კათედრას თბილისის უნივერსიტეტში და ნახევარ საუკუნეზე მეტხანს განაგებდა მას; მან წაიკითხა პირველი საუნივერსიტეტო კურსი და შექმნა სახელმძღვანელო ამ დარგში — „ენათმეცნიერების შესავალი“ (1918—19), რომელიც, ამავე დროს, თბილისის უნივერსიტეტში შექმნილი და აქ გამოცემული პირველი სახელმძღვანელოა საზოგადოდ.

ამრიგად, გიორგი ახვლედიანი ახალი საენათმეცნიერო აზროვნების პიონერია საქართველოში, და თუ დღეს ჩვენში თეორიული ენათმეცნიერება ასეთ მაღალ დონეზეა, ეს უპირველესად გიორგი ახვლედიანის მეცნიერულ მოღვაწეობას უნდა მიეწეროს.

გიორგი ახვლედიანის „ენათმეცნიერების შესავალი“ დიდი ისტორიული ფაქტია ქართული მეცნიერების განვითარებაში, რამდენადაც ამ წიგნში პირველად ქართულ ენაზე განიმარტა ზოგადლინგვისტური ცნებები და პირველად ჩაერთო ამ წიგნის საუნივერსიტეტო კურსში ქართული ენის მონაცემები თეორიული ენათმეცნიერების ძირითადი პრობლემების საილუსტრაციოდ.

მაგრამ „ენათმეცნიერების შესავლის“ მნიშვნელობა და ღირებულება არ ამოიწურება მხოლოდ ზემოთ მოყვანილი ასპექტებით. ამ ნაშრომს, ისევე როგორც უფრო გვიან გამოსულ მის გამოკვლევებს — „მკვეთრი ხშულნი ქართულში“ (1922 წ.), „ქართულ თანხმოვანთა განდასება“ (1926 წ.), „ზოგადი და ქართული ფონეტიკის საკითხები“ (1938), „ბგერათმონაცვლეობის ზოგიერთი საკითხი ქართულში“ (1948 წ.), სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ქართული ენათმეცნიერებისათვის, ქართული ენის

ბგერითი შედეგების შესწავლის თვალსაზრისით, არამედ ზოგადენათმეცნიერული თვალსაზრისითაც, რამდენადაც აქ გიორგი ახვლედიანი ენის ბგერითი სისტემის შესწავლის ახალ პრინციპებს აყალიბებს და *ფონოლოგიის* — ანუ *ფუნქციონალური ფონეტიკის* ერთ-ერთ პიონერად გვევლინება.

ფონოლოგიამ — ფუნქციონალურმა თვალსაზრისმა ენის ბგერითი შედეგების შესწავლაში — რაც დასრულებული სახით ჩამოყალიბდა პრადასა და შემდგომ ვენაში დიდი რუსი ენათმეცნიერის — *ნიკოლოზ ტრუბეცკოის* მიერ XX საუკუნის ოცდაათიან წლებში, სრულიად ახალი პერსპექტივები გადაშალა ენათმეცნიერების წინაშე.

გიორგი ახვლედიანის დასახელებულ ნაშრომებში ამკარად ვლინდება ფუნქციონალური თვალსაზრისი ენის ბგერითი შედეგების ანალიზში და, თუმცა აქ ჯერ არა გვაქვს „*დიფერენციალური ნიშნის*“ ცნება, შემოტანილი მეცნიერებაში უფრო გვიან *რომან იაკობსონისა* და *ნიკოლოზ ტრუბეცკოის* მიერ, მაგრამ უკვე ამკარად იჩენს თავს დაპირისპირება კონკრეტულ ბგერასა და ფონემას როგორც ენის ფუნქციონალურ ერთეულს შორის.

ეს იყო იმ დროისათვის უდიდესი მიღწევა, ერთ-ერთი ყველაზე აღრინდელი ნიმუში ენათმეცნიერების იტორიაში ენის ბგერითი ერთეულის განხილვისა ფუნქციონალური თვალსაზრისით. გიორგი ახვლედიანი დასახელებულ ნაშრომებში იკვლევს ქართულ ფონემათა მიმართებებს სისტემასა და ტექსტში, ადგენს ქართული ენის პარადიგმატულ და სინტაგმატურ სტრუქტურებს.

ენობრივ მოვლენათა განხილვა ამგვარი სისტემურ-ფუნქციონალური თვალსაზრისით, რაც გიორგი ახვლედიანის ჯერ კიდევ აღრინდელ ნაწერებში იჩენს თავს, შესაძლებელია მისი მასწავლებლის — *შჩერბას* და საერთოდ იმდროინდელი რუსული ენათმეცნიერების გავლენას მიეწეროს, რომლის ბრწყინვალე ტრადიციების გამგრძელებლად საქართველოში გიორგი ახვლედიანი მოგვევლინა, ხოლო თვით რუსეთში, სამწუხაროდ, ჩაკვდა „ახალი საენათ-

მეცნიერო მოძღვრების“ მოძალების გამო. სწორედ ამ ტრადიციებმა მოგვცა შემდგომ ე.წ. „პრადის სკოლის“ ფონოლოგიური მოძღვრება, რომელიც საფუძვლად დაედო თანამედროვე ფონოლოგიურ თეორიებს.

გიორგი ახვლედიანის მიერ გატარებული ფუნქციონალური თვალსაზრისი ამ ბრწყინვალე ტრადიციების ასახვას წარმოადგენს, გადმოტანილს ქართულ-კავკასიურ ენობრივ სამყაროში. ამით გიორგი ახვლედიანის ღვაწლი და ნააზრვეი სცილდება საკუთრივ ქართული ენათმეცნიერების ფარგლებს და თვალსაჩინო ადგილს იმკვიდრებს მსოფლიო ენათმეცნიერების ისტორიაში. დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ გიორგი ახვლედიანი, სხვა გამოჩენილ ენათმეცნიერებთან ერთად, *ფონოლოგიური თეორიის* ერთ-ერთი ყველაზე ადრინდელი წარმომადგენელია და მის მიერ თანამედროვე ფონოლოგიის ჩამოყალიბებაში შეტანილი ეს მნიშვნელოვანი წვლილი სათანადოდ უნდა შეფასდეს ენათმეცნიერების ისტორიაში.

ქართული ენის ბგერითი შედგენილობის ანალიზმა ფუნქციონალური თვალსაზრისით საშუალება მისცა გიორგი ახვლედიანს დაედგინა მთელი რიგი ენობრივი კანონზომიერებანი, რომელთაც არსებითი მნიშვნელობა აქვთ ქართველური ენების შესასწავლად სინქრონიულ თუ დიაქრონიულ ასპექტში. მთელ რიგ ფონეტიკურ-ფონოლოგიური ხასიათის შრომებში, რომლებიც ქართული ენის ბგერითი შედგენილობის აღწერას მიეძღვნა, გიორგი ახვლედიანმა გამოიკვლია თანხმოვანთმეერთების წესები, რის საფუძველზედაც მან შემდგომ ჩამოაყალიბა „აქცესიურ-დეცესიურობის“ თეორია, დაადგინა ქართული „აბრუპტივებისა“ და „მჟღერი ხშულეების“ ფონეტიკურ-ფონოლოგიური ბუნება, გაარკვია კომბინატორული ხასიათის ბგერათა ცვალებადობის მექანიზმი ქართულში და მრავალი სხვა, რასაც არსებითი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ქართული ენის აღწერისა და შესწავლის თვალსაზრისით, არამედ ზოგადი ენათმეცნიერების თვალსაზრისითაც, როგორც ენობრივი სისტემის ფონეტიკურ-ფონოლოგიური კვლევის ბრწყინვალე ნი-

მუშებს. აქვე ჩამოყალიბებულია ფუნქციონალური ხმოვანთმონაცვლეობის — „აბლაუტის“ (აპოფონიის) ძირითადი სახეები და განსაზღვრულია მისი როლი ქართულ ენობრივ სისტემაში.

გიორგი ახვლედიანის თეორია „აქცესიური“ და „დეცესიური“ კომპლექსების შესახებ, რომელიც მან ქართველური ენების მონაცემების საფუძველზე შეიმუშავა, ზოგადლინგვისტური ხასიათისა აღმოჩნდა, რამდენადაც აქ დადგენილი კანონზომიერებანი თანხმოვანთა შეერთებისა დამახასიათებელი უნდა ყოფილიყო ენათა დიდი უმრავლესობისათვის. როგორც ბოლო ხანებში გაირკვა, „აქცესიურ-დეცესიურობის“ თეორია ეფექტური საშუალებაა აგრეთვე ინდოევროპულ ენათა მთელი რიგი ისტორიული კანონზომიერების გამოსავლენად და ასახსნელად, რაც ამ თეორიას ინდოევროპული ენების შედარებით-ისტორიული შესწავლის სამსახურში აყენებს და, ამდენად, გიორგი ახვლედიანის სახელს ინდოევროპული ენათმეცნიერების ისტორიაშიც თვალსაჩინო ადგილს უმკვიდრებს.

გიორგი ახვლედიანის ფონეტიკურ-ფონოლოგიური ნააზრევი შეჯამებულია მის ცნობილ „ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლებში“, რომელიც 1949 წელს გამოიცა და რომელიც სამაგიდო წიგნად იქცა ზოგადი და ქართული ფონეტიკის საკითხებით დაინტერესებულთათვის; იგი რამდენიმე წლის წინ ხელახლა დაისტამბა.

მაგრამ გიორგი ახვლედიანის ეს დიდი ღვაწლი თეორიული ენათმეცნიერების წინაშე, სამწუხაროდ, ნაკლებადაა ცნობილი საერთაშორისო სამეცნიერო საზოგადოებისათვის.

ჩვენი წმინდა მოვალეობაა ფართოდ გავაცნოთ გიორგი ახვლედიანის ეს ნააზრევი და მას სათანადო, მის მიერ დამსახურებული ადგილი მიუუჩინოთ მსოფლიო ენათმეცნიერების ისტორიაში. ეს გახლავთ ადგილი ერთ-ერთი პიონერისა ისეთ ენათმეცნიერულ მიმდინარეობაში, როგორიცაა ენის ფუნქციონალურ-ფონოლოგიური ანალიზი, რომელმაც შესაძლებელი გახადა საზოგადოდ ენის

როგორც საკომუნიკაციო სისტემის ადეკვატური აღწერა და შესწავლა.

დღეს ენის ბგერითი შედგენილობის ფუნქციონალური ანალიზი უკვე საყოველთაოდ აღიარებული და გავრცელებული მეთოდია და მსოფლიო სამეცნიერო საზოგადოებრიობამ უნდა იცოდეს, რომ ამ საენათმეცნიერო მიმდინარეობის სათავეში ქართველი ენათმეცნიერიც დგას.

არნოლდ ჩიქობავა – დიდი ქართველი სწავლული და საზოგადო მოღვაწე*

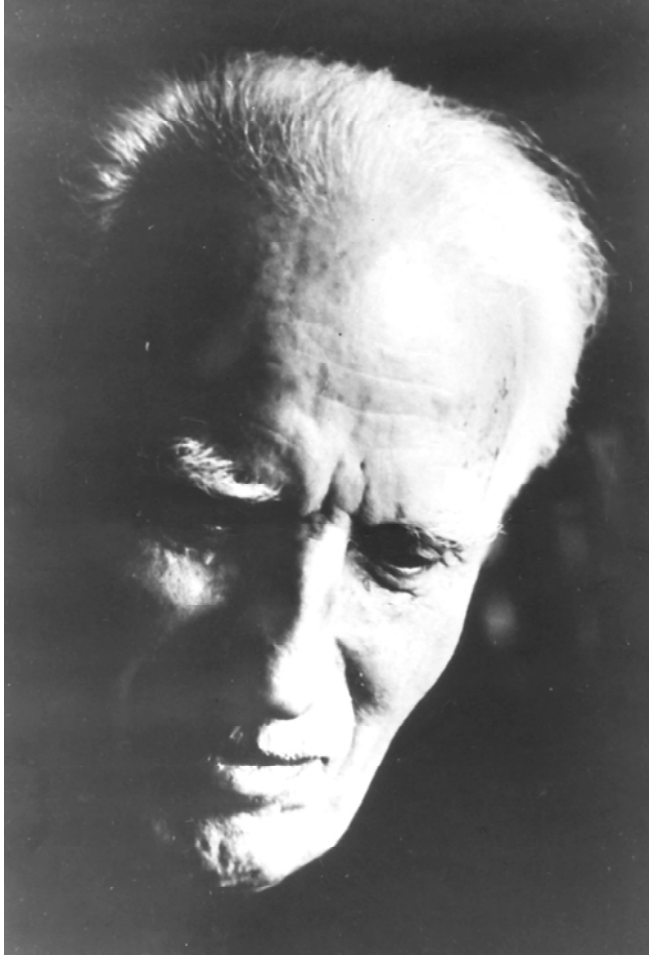
წიკადემიკოსი არნოლდ ჩიქობავა განსაკუთრებული მოვლენაა ქართული მეცნიერებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორიაში. მის სახელთან დაკავშირებული „იბერიულ-კავკასიური თეორია“ წმინდა ენათმეცნიერული ღირებულების გარდა დღემდე განიხილება როგორც კავკასიელი ხალხების ერთ-ერთი დამაკავშირებელი და გამაერთიანებელი ფაქტორი.

ტერმინებში „იბერიულ-კავკასიური ენები“ და „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება“ მკვლევრები დღეს განსხვავებულ მნიშვნელობებს დებენ.

პალეოკავკასიური (ანუ კავკასიის არაინდოევროპული, არასემიტური და არათურქული) ენების ჯგუფის გენეტიკურ ერთიანობას ჯერ კიდევ *ნიკო მარი* ამტკიცებდა; შემდგომ *ივანე ჯავახიშვილმა* უძღვნა ამ თეზისს ვრცელი გამოკვლევა. მაგრამ ეს დებულება ცალკე კონცეფციის სახით და „იბერიულ-კავკასიური თეორიის“ **სახელწოდებით სწორედ არნოლდ ჩიქობავასთან** ჩამოყალიბდა.

*სიტყვა, წარმოთქმული არნ.ჩიქობავას დაბადების 100 წლისთავთან დაკავშირებულ საზეიმო სხდომაზე; დაიბეჭდა «*ევროპის ლინგვისტური საზოგადოების აქტებში*».

ამავე დროს, ქართულ საენათმეცნიერო სკოლაში ეს კონცეფცია ემყარება ცალკეული ჩრდილოკავკასიური ენის აღწერასა და სინქრონიულ შესწავლას. ამ სკოლის უდიდეს დამსახურებად უნდა მივიჩნიოთ სწორედ ის, რომ შესაძლებელი გახდა შესწავლილიყო

პრაქტიკულად ყველა ჩრდილო-კავკასიური ენა და შექმნილიყო ცალკეული ენების აღწერითი გრამატიკები, ენებისა, რომელთა

შორის, ამავე დროს, ნათესაური, გენეტიკური კავშირები იქნა პოსტულირებული და ჩრდილო-კავკასიური ენები სამხრეთ კავკასიურ (ქართველურ) ენებთან საერთო „იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახში“ იქნა გაერთიანებული.

მეცნიერთა სხვა ჯგუფი „იბერიულ-კავკასიურ ენებს“ განიხილავს როგორც საერთო არეალურ-ტიპოლოგიურ ჯგუფში შემავალ ჩრდილო და სამხრეთ კავკასიურ ენებს, რომელთა შორის მნიშვნელოვანი ფონეტიკურ-ფონოლოგიური და სტრუქტურულ-ტიპოლოგიური მსგავსება ვლინდება, რაც მათ საერთო კულტურულ არეალში ისტორიულ ურთიერთობასა და კავშირებს მოწმობს მრავალი საუკუნის მანძილზე. ორივე ეს თვალსაზრისი „იბერიულ-კავკასიურ ენებს“ შორის არსებულ ხანგრძლივ კულტურულ-ისტორიულ კავშირ-ურთიერთობებს გულისხმობს. ამ მხრივ ეს ენები უმდიდრეს მასალას აწვდის თანამედროვე ენათმეცნიერებას ისტორიულ-გენეტიკური თუ ისტორიულ-ტიპოლოგიური კვლევისათვის. უდიდესი ღვაწლი ამ თეორიული კვლევის საფუძვლების შექმნისა სწორედ არნ. ჩიქობავას ეკუთვნის იმ სკოლის ჩამოყალიბებისა და დამკვიდრებისათვის, რომელიც დღეს „ქართველ კავკასიოლოგთა სკოლის“ სახელწოდებით არის მთელ მსოფლიოში ცნობილი.

ისევე როგორც ივ. ჯავახიშვილის მიერ თბილისის ეროვნული უნივერსიტეტის დაარსება იყო არა მხოლოდ უმაღლესი განათლების კერის აღორძინება საქართველოში, არამედ უმნიშვნელოვანესი ეროვნული აქტი ახალი ქართული დამოუკიდებელი სახელმწიფოსათვის მაღალი მეცნიერულ-კულტურული დონის უზრუნველსაყოფად, ასევე არნ. ჩიქობავას მიერ „იბერიულ-კავკასიური სკოლის“ შექმნა და მისი წარმატებით ფუნქციონირება არის წინაპირობა დღეს მრავალი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აქტის რეალიზაციისა, მათ შორის ე.წ. „საერთო კავკასიური სახლის“ შექმნისა, იმ უმნიშვნელოვანესი იდეის განხორციელებისა და საბოლოო დამკვიდრებისა, რასაც „მშვიდობიანი კავკასია“ და „კავკასიაში კულტურათა დიალოგი“ ეწოდება; ეს იდეა განიხილება დღეს მსოფლი-

ომი როგორც ერთგვარი ანტითეზა დასავლეთში ფართოდ გავრცელებული კონცეფციისა „ცივილიზაციითა შეტაკების“ შესახებ მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონში, მათ შორის კავკასიაშიც; სწორედ ეს ფაქტორები განსაზღვრავენ, არსებითად, დღეს „იბერიულ-კავკასიური თეორიის“ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და მეცნიერულ-პოლიტიკურ მნიშვნელობას.

არსებობს ენათმეცნიერების კიდევ ერთი დარგი — შედარებით-ისტორიული ენათმეცნიერება, რომლის ჩვენს ქვეყანაში აღორძინებასა და დამკვიდრებაში არნ. ჩიქობავამ გადამწყვეტი როლი შეასრულა. ეს მოხდა ნიკო მარისეული „ენის შესახებ ახალი მოძღვრების“ წინააღმდეგ გალაშქრების შედეგად.

ნიკო მარი განსაკუთრებული მოვლენა იყო მეცნიერებაში საზოგადოდ და, კერძოდ, კავკასიოლოგიაში; ეს იყო სრულიად განსხვავებული „განზომილება“ მეცნიერების ისტორიაში; იგი სცილდება იმდროინდელი მეცნიერებისათვის დამახასიათებელ რაციონალისტურ ფარგლებს და შემოაქვს ახალი, ინტუიტიურ დონეზე დამყარებული მეცნიერული „პარადიგმა“ (ამ ტერმინის თომას კუნისეული გაგებით).

მე მქონდა შემთხვევა სპეციალურად განმეხილა მარისეული „იფეთქური თეორიის“ ოთხელემენტოვანი ანალიზი სხვა ოთხელემენტოვან საინფორმაციო სისტემებთან კავშირში და აღმენიშნა, რომ ნიკო მარის „ოთხელემენტოვანი სისტემა“ ალოგიკურია ლინგვისტური ანალიზის თვალსაზრისით, და ამ მხრივ, არნ. ჩიქობავას მძაფრი კრიტიკა აღნიშნული მეთოდისა — მეტყველების ე.წ. პალეონტოლოგიური ანალიზისა — საყსებით კანონზომიერი და გამართლებული იყო; მაგრამ მარისეული „ოთხელემენტოვანი სისტემა“, ამისდა მიუხედავად, ღრმა შინაარსის მატარებელია ზოგად-თეორიული და ზოგადფსიქოლოგიური თვალსაზრისით, როგორც კიდევ ერთი ცდა მეცნიერების ისტორიაში სინამდვილის აღწერისა „ოთხელემენტოვანი“ სიმბოლური საინფორმაციო სისტემის საშუალებით, რომელიც, თავის მხრივ, როგორც გაირკვა, საფუძვლად

უღვეს „გენეტიკური კოდის“ სტრუქტურას (მაშასადამე, ყოველივე „ცოცხალს“) და რომლის ცოდნა, როგორც ჩანს, ადამიანში ქვეცნობიერად არის მოცემული.

ამაში ვხედავ მე *ნიკო მარის* გენიალურ ინტუიციასა და განჭვრეტის უნარს, მიუხედავად იმისა, რომ მან ამით იმდროინდელი შედარებით-ისტორიული ენათმეცნიერება, რომელსაც დასავლეთში უკვე კლასიკური შედეგები ჰქონდა მოპოვებული სხვადასხვა ჯგუფის — და განსაკუთრებით ინდო-ევროპული ენების — ისტორიული შესწავლის დარგში, ფაქტობრივად ჩიხში მოაქცია და ჩაახშო კიდევაც გარკვეული „იდეოლოგიური“ არგუმენტების მოშველიებით.

არნ. ჩიქობავას უდიდეს დამსახურებად ენათმეცნიერების ისტორიაში უნდა ჩაითვალოს ის, რომ იგი თავიდანვე წინ აღუდგა მარისეულ „ახალ მოძღვრებას“ და თვით იოსებ სტალინის მეცნიერულ პოლემიკაში ჩართვით შედარებით-ისტორიული ენათმეცნიერება მთელი იმდროინდელი „კავშირის“ მასშტაბით ნორმალური, მთელ მსოფლიოში აღიარებული გზით წარმართა.

მხოლოდ ორმოცდაათიანი წლებიდან, ენათმეცნიერების საკითხებზე ცნობილი დისკუსიის შემდეგ, დაიწყო ჩვენში შედარებით-ისტორიული ენათმეცნიერების აღმავლობა, რამაც არსებითად ხელი შეუწყო მთელი თეორიული ენათმეცნიერების შემდგომ განვითარებას.

დღეს საქართველოში შედარებით-ისტორიული ენათმეცნიერება უკვე უმაღლეს დონეზეა აყვანილი და გარკვეულ დარგებში თვით განსაზღვრავს ამა თუ იმ დისციპლინის განვითარების დონეს მსოფლიო მასშტაბით.

ყოველივე ამის საწყისი არნ. ჩიქობავას მეცნიერულ მოღვაწეობასა და საქმიანობაში უნდა ვეძიოთ, ამით განისაზღვრება სწორედ არნ. ჩიქობავას ისტორიული როლი და წვლილი, რომელიც მან მსოფლიო ენათმეცნიერების განვითარებაში შეიტანა.

მაგრამ ეს სრულებით არ აკნინებს ნიკო მარს როგორც დიდ ქართველ მეცნიერ-ფილოლოგსა და მოაზროვნეს.

თუ ჩვენ **არნოდლ ჩიქობავას** განვიხილავთ როგორც შედარებით-ისტორიული ენათმეცნიერების ამალორძინებელს ყოფილი საბჭოთა კავშირის სივრცეში, პირველ რიგში — რუსეთსა და საქართველოში, და „*იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების*“ შემქმნელს, ხოლო **ფანე ჯავახიშვილს** — როგორც საზოგადოდ ახალი ქართული მეცნიერების ფუძემდებელსა და სულისჩამდგმელს, **ნიკო მარი** უნდა დავაყენოთ ამ დიდ ქართველ მეცნიერთა სათავეში, როგორც იმდროინდელ რუსეთში მოღვაწე დიდი ქართველი მეცნიერი-ფილოლოგოსი, რომელმაც სანქტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტსა და რუსეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიაში საფუძველი ჩაუყარა XX საუკუნის დამდეგს ქართულ-კავკასიურ კვლევა-ძიებას, დასაბამი მისცა იმ დროისათვის მოწინავე ქართულ-კავკასიურ ფილოლოგიურ და ისტორიულ მეცნიერებასა და შექმნა ბრწყინვალე კავკასიოლოგიური სკოლა, სადაც მრავალი გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი აღიზარდა.

სწორედ ამას მოჰყვა შემდგომ ჩვენს ქვეყანაში ხსენებული დარგებისა და მათთან დაკავშირებული დისციპლინების განსაკუთრებული აღმავლობა და განვითარება; სწორედ ამ ნიადაგზე აღმოცენდა უფრო გვიან **ნიკო მარის** უპირველესი მოწაფის — დიდი **ფანე ჯავახიშვილის** მიერ ქართული უნივერსიტეტის დაარსების შემდეგ, ქართველ მეცნიერთა ბრწყინვალე პლეადა, რომელთა შორის აკადემიკოსი **არნოდლ ჩიქობავა** ერთ-ერთ ყველაზე გამორჩეულ და თვალსაჩინო ადგილს იკვიდრებს.

საქვეყნოდ აღიარებული სწავლული*

ავიდა ჩვენგან ქართველი სწავლული, საქვეყნოდ აღიარებული ენათმეცნიერი - კავკასიოლოგი. *არნოლდ ჩიქობავა* ფაქტიური ინიციატორი და ძირითადი განმახორციელებელი იყო ორმოცდაათიან წლებში იმ „გადატრიალებისა“, რომელიც მოხდა მთელი საბჭოთა ენათმეცნიერების წიაღში. ამის შედეგად გახდა სწორედ შესაძლებელი ის დიდი მიღწევები მსოფლიო ენათმეცნიერების თვალსაზრისით, რაც დღეს საბჭოთა და, კერძოდ, ქართულ ენათმეცნიერებას აქვს. შესაძლებელია, ზოგი რამ, რაც ამის შემდგომ გაკეთდა, არნოლდ ჩიქობავასათვის მეცნიერულად მიუღებელიც ყოფილიყო, მაგრამ ეს არ არის ამ შემთხვევაში არსებითი და მთავარი.

ჩემთვის პირადად უადრესად მნიშვნელოვანია ის, რომ ერთ-ერთი ბოლო წიგნთაგანი, რომლებსაც იგი სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებში ეცნობოდა, ჩვენი წიგნიც იყო ინდოევროპელების შესახებ. აქაც, ალბათ, მისთვის საკამათო ბევრი რამ იქნებოდა, მაგრამ ერთი რამ უდავოა: *არნოლდ ჩიქობავა* ყოველი ჩვენგანისათვის იყო ერთგვარი „შინაგანი ცენზორი“, რომელიც „აკონტროლებდა“ ყოველივე იმას, რასაც ვქმნიდით; ყოველი ავტორი ცდილობდა თავისი ნაშრომისათვის *არნოლდ ჩიქობავას* თვალთ შეეხედა... ალბათ, ბევრ ენათმეცნიერს მოაკლდება ახლა ბატონ არნოლდის „თვალი“, რომ არაფერი ვთქვათ მის მიერ შექმნილ იბერიულ-კავკასიურ სკოლაზე, რომელსაც ამიერიდან მისი მრავალრიცხოვანი მოწაფეები უნდა ჩაუდგნენ სათავეში...

* გამოქვეყნდა თავდაპირველად ჟურნალში „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 19.., № 3—4, თბილისი, გვ. 220.

აკადემიკოსი გიორგი წერეთელი*

(დაბადების 100 წლისთავის გამო)

ი ამოჩენილ ქართველ მეცნიერს, ქართული აღმოსავლეთმცოდნეობის ერთ-ერთ ფუძემდებელს, ფართოდ ცნობილ არაბისტსა და სემიტოლოგს, *აკადემიკოს გიორგი წერეთელს* 2004 წლის 21 ოქტომბერს დაბადებიდან 100 წელი შეუსრულდა. მეცნიერი-ფილოლოგისათვის არცთუ ხანგრძლივი სიცოცხლის მანძილზე (იგი გარდაიცვალა ხანმოკლე, მაგრამ მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ 1973 წლის 9 სექტემბერს) გიორგი წერეთელმა უდიდესი სამეცნიერო შედეგები მოიპოვა და სახელი გაითქვა საერთაშორისო მეცნიერებაში როგორც უმაღლესი რანგის მკვლევარმა-აღმოსავლეთმცოდნემ, რომელმაც მნიშვნელოვანი ნაშრომები შესძინა ფილოლოგიურ მეცნიერებასა და აღმოსავლეთმცოდნეობას და მით დაიმკვიდრა დიდი მეცნიერის სახელი მსოფლიო მეცნიერებაში.

განუზომლად ფართო იყო აკადემიკოს გიორგი წერეთლის სამეცნიერო ინტერესების სფერო. იგი მოიცავს არაბულ ენათმეცნიერე-

* გამოქვეყნდა გაზეთში „**24 საათი**“, 2004, 23 ოქტომბერი, შაბათი, № 252; იხ.

აგრეთვე: თამაზ გამყრელიძე, *აკადემიკოსი გიორგი წერეთელი (1904-1973)*, თბილისი 2004: «ენა და კულტურა».

ბასა და ფოლკლორს, ებრაისტიკასა და არამეისტიკას, ახლო აღმოსავლეთის ძველ ენებსა და დამწერლობათა ისტორიას, ქართველურ ენათმეცნიერებას, ქართული და შედარებითი ლექსთწიგობის საკითხებს, თეორიული ლინგვისტიკის პრობლემებს... თითოეულ ამ დარგში მან მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა და მისმა შრომებმა ღირსეული ადგილი დაიმკვიდრა ჩვენი ჰუმანიტარული მეცნიერების საგანძურში.

მრავალმხრივმა და ღრმა ერუდიციამ, მაღალი კლასის მეცნიერულმა ნაშრომებმა, ამავე დროს, არაჩვეულებრივმა ორგანიზატორულმა უნარმა დამსახურებული ავტორიტეტი მოუპოვა მსოფლიო მეცნიერებაში გიორგი წერეთელს და მის მიერ შექმნილ საენათმეცნიერო სკოლას, ხოლო გიორგი წერეთლის ინიციატივით დაარსებული საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი, რომელიც ამჟამად მის სახელს ატარებს, მისი ხელმძღვანელობით მსოფლიო ორიენტალისტიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ცენტრად იქცა.

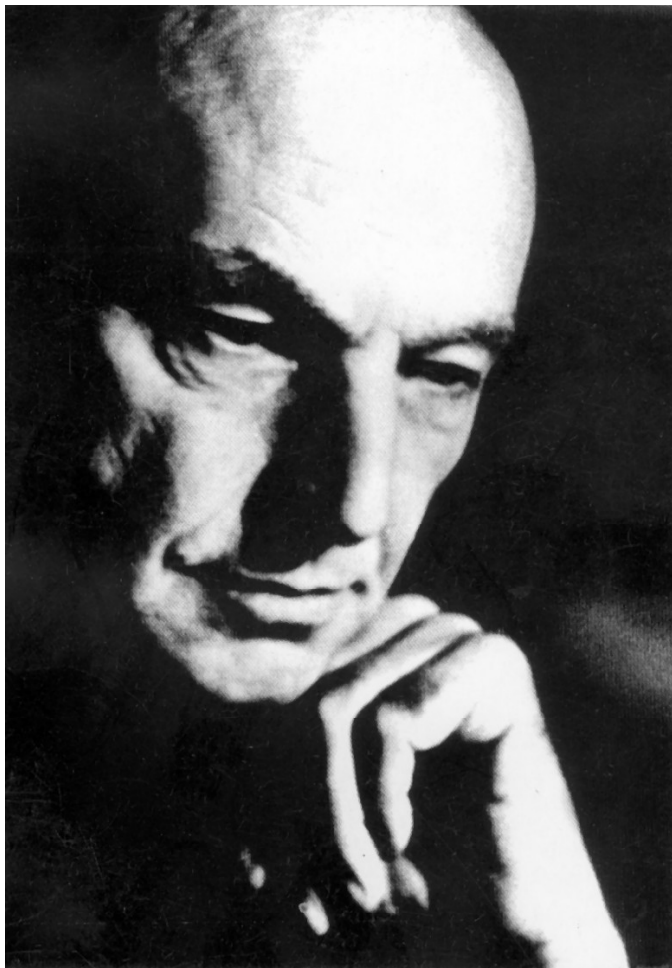
თავის ერთ-ერთ გამოსვლაში მაშინდელი საკავშირო აკადემიის პრეზიდენტი *მსტისლავ კელდიში* აღნიშნავდა:

„...საქართველოს რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემია ძალიან დიდ სამეცნიერო დაწესებულად გაიზარდა. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ აქ ჩამოყალიბდა მსოფლიოში განთქმული, საერთაშორისო მნიშვნელობის მთელი რიგი სამეცნიერო სკოლები...“

ეს გახლავთ მათემატიკური სკოლა, რომელიც თავის საწიგნოს აკადემიკოს ნიკო მუსხელიშვილისაგან იღებს, სკოლა ფიზიოლოგიის დარგში, რომელსაც საფუძველი იფანე ბერიტაშვილმა ჩაუყარა, სააღმოსავლეთმცოდნეო სკოლა, რომელსაც აკადემიის წევრი გიორგი წერეთელი უდგას სათავეში“.

გიორგი წერეთლის საერთაშორისო აღიარების დასტური იყო ის, რომ იგი არჩეულ იქნა დიდი ბრიტანეთისა და ირლანდიის სამეფო სააზიო საზოგადოების საპატიო წევრად და აგრეთვე საპატიო წევრად პოლონეთის ორიენტალიტთა საზოგადოებისა.

1968 წ. გიორგი წერეთელს, უკვე მსოფლიო სახელის მქონე მეცნიერს, მეცნიერების წინაშე დიდი დამსახურებისათვის ირჩევენ მაშინდელი საკავშირო აკადემიის ნამდვილ წევრად. გიორგი წერეთ-

ლის არჩევა საკავშირო აკადემიის აკადემიკოსად ფართო სამეცნიერო საზოგადოებრიობამ მიიჩნია მისი მრავალმხრივი მეცნიერული და პედაგოგიური მოღვაწეობის სამართლიან აღიარებად.

გიორგი წერეთლის როგორც მეცნიერის სიდიადე განისაზღვრება არა გამოქვეყნებულ შრომათა რაოდენობით, არამედ მის მიერ შექმნილ გამოკვლევათა ხასიათით, რომელთაგან თითოეული თავისებურ აღმოჩენას წარმოადგენს და წარუშლელ კვალს ტოვებს ეროვნული და მსოფლიო მეცნიერების სათანადო დარგებში.

გიორგი წერეთელი თავის თავში აერთიანებდა ფაქტობრივად რამდენიმე სამეცნიერო დარგის სპეციალისტსა და ღრმა მცოდნეს, რაც მას საშუალებას აძლევდა ახლებურად, თავისებური თვალთახედვით შეეხედა თითოეული ამ დარგისათვის; იგი იყო საქვეყნოდ აღიარებული სემიოლოგი, უბადლო ირანისტი და ქართველოლოგი; იგი იყო ბრწყინვალე ფილოლოგოსი და ენათმეცნიერი, რომელიც ყოველთვის იდგა მსოფლიო ფილოლოგიისა და ლინგვისტიკის უახლეს მიღწევათა დონეზე და ხშირად თავისი გამოკვლევებით თვით განსაზღვრავდა ამ დონეს...

გიორგი წერეთელი განეკუთვნება იმ ქართველ მეცნიერთა და მოღვაწეთა რიგს, რომელთაც მეცნიერებაში გადალახეს საკუთრივ ეროვნული საზღვრები, თავიანთი შემოქმედების ზოგადმეცნიერული ღირებულებისა და მნიშვნელობის წყალობით ფართო ასპარეზზე გავიდნენ და მით ეროვნულ მეცნიერებას საერთაშორისო მეცნიერებაში განსაკუთრებული ადგილი დაუშკვიდრეს და საყოველთაო აღიარება მოუპოვეს...

სწორედ ასეთი პიროვნებები უთქვამენ საქვეყნოდ სახელს ქართულ ეროვნულ მეცნიერებასა და კულტურას, მთელ ქართველ ხალხს და მას მსოფლიოს თვალში თანამედროვე ცივილიზებული და კულტურულად მოწინავე ერების რიგში აყენებენ, სწორედ ეს არის **გიორგი წერეთლის** დიდი დამსახურება ქართველი ხალხისა და ქართული კულტურის წინაშე.

დღეს ქართველი ხალხის წარმოჩინება საერთაშორისო ასპარეზზე უპირატესად ქართული მეცნიერებისა და ქართული კულტურის მეშვეობით თუ შეიძლება მოხდეს. ამა თუ იმ ხალხის საყოველთაო აღიარების საფუძველს მხოლოდ მის მიერ წარმოქმნილი მეცნიერ-

რული თუ კულტურული ღირებულებანი ქმნიან, რომელთა მიხედვითაც ფასდება ამ ხალხის წვლილი და ადგილი საკაცობრიო ცივილიზაციაში.

ერთ-ერთი ასეთი მეცნიერთაგანი, რომელთაც სახელი გაუთქვეს მსოფლიოში მთელ ქართულ მეცნიერებას, რომელთა მიხედვითაც მსოფლიო სამეცნიერო საზოგადოებრიობას წარმოდგენა ექმნება ქართული მეცნიერებისა და კულტურის უმაღლესი საერთაშორისო დონის შესახებ, სწორედ აკადემიკოსი *გიორგი წერეთელი* გახლდათ.

გიორგი წერეთლის სიცოცხლე მოულოდნელად შეწყდა იმ დროს, როდესაც იგი ჯერ კიდევ აღსავსე იყო ახალი მეცნიერული იდეებით, ახალ-ახალი სამეცნიერო წამოწვევებით. ამ იდეების განხორციელება მას აღარ დასცალდა; მაგრამ ის, რისი შექმნაც მან მოასწრო, სამუდამოდ შვეა ქართული და საერთაშორისო მეცნიერების საგანძურში.

მადლიერმა ქართველმა ხალხმა თავის სასიქადულო შვილს მუდმივი ადგილსამყოფელი დაუმკვიდრა ქართული მეცნიერების ტაძარში, ეროვნული უნივერსიტეტის მიწაზე, სხვა გამოჩენილ ქართველ მეცნიერთა და მოღვაწეთა გვერდით...

